

ТӨРӨӨС ХИЛИЙН ТАЛААР БАРИМТЛАХ БОДЛОГО, ТҮҮНИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХ АРГА ЗАМ

*П.Сүндэв**

Монголчууд 2000 жилийн тэртээ төрт улсаа мандуулан байгуулсан үеэс туурга тусгаар газар нутаг, хил хязгаараа эрхэмлэн дээдэлж ирсэн уламжлалтай билээ. Хүннү гүрний Шаньюй Модун /хаан/ “Газар нутаг бол улсын үндэс” хэмээн үзэж, улсын хилийн харуул, хил хариуцсан албан тушаалтныг буй болгож, хил хамгаалалтын эхлэлийг Монгол нутагт анх тавьжээ.

Далайгаас далай хүртэлх өргөн уудам нутаг дэвсгэрийг эзэгнэсэн эзэнт гүрний үед ч, талцаж тэмцэлдсэн бага хаадын задралын үед ч, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, газар нутаг, байгалийн баялгаа хамгаалах мэргэн бодлого барьж, янз бүрийн аргаар хэрэгжүүлж байсныг дээдсийн түүх, газар шороо, түүхийн уламжлалт монгол нэр бэлхнээ гэрчилдэг билээ.

1921 оны үндэсний ардчилсан хувьсгалын үр дүн нь Монголд зөвхөн эрх чөлөө, тусгаар тогтнолыг олгоод зогсоогүй одоо бидний эзэмшин буй нутаг дэвсгэр, хил хязгаарыг өвлүүлж үлдээсэнд оршдог.

Улсын хил нь нийгэм-улс төрийн амин чухал үзэгдлийн хувьд улс болон улс хоорондын харилцаатай салшгүй холбоо бүхий өөрийн урт удаан хугацааны түүхтэй.

Улсын хил нь хил залгаа улсуудын аль алиных нь нутаг дэвсгэрийн зааг, хил болдог ба үүгээрээ олон улсын шинжтэй бөгөөд улсын хилтэй холбоотой ямар ч асуудлыг нэг улс биеэ даан шийдвэрлэх боломжгүй байдаг.

Улсын хил, түүний хамгаалалтын бүхий л асуудлыг тухайн улс анхааралдаа ямагт байлгаж, дээд шатны байгууллагуудаараа шийдвэрлүүлдэг дэлхий нийтийн жишигтэй бөгөөд тэр нь улс хооронд улс төрийн шинжтэй гэрээний харилцааг үүсгэж байдаг байна.

Аливаа улс орон өөрийн хилтэй байгаа нь төрийн бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх нутаг дэвсгэртэй тусгаар улс болохын илэрхийлэл болдог.

Чухамхүү улсын хил, хил орчмын бүсэд хил залгаа улсуудын улс төр, нийгэм, эдийн засгийн сонирхол ихээр төвлөрч байдгаас гадна тэдний эрх ашиг хөндөгдөж байдаг бөгөөд тэнд л улс орны тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдал, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдал, улсын хилийн халдашгүй дархан байдал хэрхэн хангагдах нь юу юунаас чухал юм.

*П.Сүндэв - ХХЕГ-ын дарга, хошууч генерал, доктор (Sc.D)

Монгол Улсын төр, засгаас улсын хил, түүний хамгаалалтад зайлшгүй анхаарах шалтгаан нь:

- Улсын хил Монгол Улсын тусгаар тогтнол хийгээд бүрэн эрхт байдлын гол шинж, баталгаа болсон;

- Монгол Улс Ази тивийн эх газрын стратегийн чухал түшиц нутагт, салбар бүс нутгууд болон их гүрнүүдийн улс төр, эдийн засаг, соёл иргэншлийн ашиг сонирхлын уулзварт, дэлхийн том шашнуудын нөлөөллийн зах нийлсэн зааг дээр оршдог;

- Монгол Улс гарал үүсэл, үндэс угсаа, шашин шүтлэг, зан заншил, хэл яриа, соёл иргэншлээрээ эрс ялгаатай хоёр том гүрэнтэй хиллэдэг бөгөөд хүн ам нь тэднээс харьцангуй цөөн;

- Монгол Улс байгалийн их баялаг бүхий өргөн уудам нутаг дэвсгэртэй;

- Терроризмоос сэргийлэх, түүний болзошгүй халдлагыг таслан зогсоох бэлтгэл, чалвартай байх шаардлага зэргээр тайлбарлаж болох юм.

Нутаг дэвсгэр, хил хязгаараа чандлан хамгаалж, олон улсын тавцанд хүлээн зөвшөөрүүлэх, баталгаажуулах, улсын хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах гээд тусгаар тогтнолоо хамгаалахад чиглэсэн олон талт арга хэмжээг төрийн бодлогоор зохицуулж, хэрэгжүүлж ирсэн.

Үүний үр дүнд нутаг дэвсгэр, улсын хилийн маргаантай асуудал үгүй болж, хил дээр олон улсын хэмжээнд хүлээн зөвшөөрөгдсөн дэг журам тогтож, улсын хилд халдан түрэмгийлсэн тохиолдол бүр няцаагдаж, Монгол Улсын тусгаар тогтнол найдвартай хамгаалагдан, олон улсын дэмжлэгийг хүлээсээр байгаа билээ.

Манай улс 1958, 1976 онд ЗХУ-тай /хуучнаар/ хоёр талын хилийн гэрээ байгуулж, 2002 онд 3543 км урт хилийг хамтран шалгаж тодотголоо.

1962 онд БНХАУ-тай анх удаа 4676.8 км урт хилийн шугамыг тогтоож, 1973 онд НҮБ-д албан ёсоор бүртгүүлээ. Уг хилийн шугамыг 1982-1984, 2001-2004 онд хамтран шалгасан.

Ийнхүү өнөөдөр Монгол Улсыг эмжсэн 8219 км 895 м урт хил олон улсын гэрээ, хэлэлцээрээр баталгаажиж тогтсон нь Монгол Улсын тусгаар тогтнол, үндэсний аюулгүй байдлын баталгаа болж байна.

Монгол Улсын Үндсэн хуулинд "... улсын хил халдашгүй дархан байна" хэмээн тунхагласан нь бий. Хилийн халдашгүй дархан байдал нь юуны урьд хилийн шугам хууль бусаар өөрчлөгдөхгүй, хилийн асуудлаар байгуулсан Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээр зөрчигдөхгүй байх явдлаар хангагдах учиртай.

Улсын хилийн халдашгүй байх дархлааг Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого, Монгол Улсын Хилийн тухай хууль, Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал, хилийн дэглэм, хилийн боомтын асуудлаар хөрш орнуудтай байгуулсан гэрээ, хэлэлцээрээр баталгаажуулан хил хамгаалах байгууллагын хүч хэрэгсэл, ард иргэдийн оролцоотойгоор хэрэгжүүлж байдаг.

Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын стратегийн бодлогын нэг үндсэн хэсэг нь улсын хилийн талаар баримтлах төрийн бодлого мөн.

Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогын зорилт нь Монгол Улсын бүрэн эрхт болон нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангах, хамгийн таатай нөхцлийг бүрдүүлэх, улсын хилийн олон улсын эрх зүйн албан ёсны баталгаажилтыг боловсронгуй болгох, хилийн бүсэд цэргийн аюул занал, хямралт болон мөргөлдөөнт байдал үүсгэхгүй байх зорилгоор улс хоорондын хамтын ажиллагааг хөгжүүлэх, бусад улсын зүгээс үүсч болзошгүй байгаль орчны хийгээд бусад сөрөг нөлөө, үйлдлээс сэргийлэх, улс орноо ганцаардал хөндийрөлд оруулахгүй байх, эдийн засаг, нийгмийн тогтвортой хөгжлийг хангахад оршино.

Монгол Улсын геополитик, геостратегийн болон улсын хил дээрх цэрэг, улс төрийн байдлын онцлог нь Орос, Хятад хоёр улстай шууд хиллэдэгт, хилийн цагийн байдал түүний зохицуулалт шийдвэрлэлт нь Монгол-Орос, Монгол-Хятад, хоорондын болон Орос-Хятадын харилцаа, энэ хүрээнд хил хамгаалах байгууллагын үйл ажиллагаанаас ямагт хамаарсаар ирсэн.

Энэ бодит байдал нь манай төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого хил хамгаалах байгууллагын үйл ажиллагаанд ямагт тэргүүлэх ач холбогдолтой байсан цаашид ч байх болно.

УИХ-ын 2002 оны 5 дугаар сарын 16-ны өдрийн 20 дугаар тогтоолоор батлагдсан “Төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого” нь:

- Улсын хил, хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдал гэсэн үндсэн асуудлыг хамарсан;

- Улсын хилийг баталгаажуулах, түүний хамгаалалтыг найдвартай болгох замаар хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангаж, ард иргэдийн амгалан тайван амьдрах нөхцлийг бүрдүүлэхэд чиглэсэн;

- Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах үндсэн чиглэл, түүнийг хэрэгжүүлэх механизм, хил хамгаалах зарчим, арга, хүч хэрэгслийг тодорхойлсон;

- Цаашид хилийн асуудлаар байгуулах Монгол Улсын олон улсын гэрээ, хэлэлцээр, хууль тогтоомжийн үндэс болох төрийн бодлогын залгамж чанартай эрх зүйн акт юм. Тухайлбал:

Улсын хилийг баталгаажуулах талаар:

- Монгол Улсаас хил залгаа улсуудтай тогтоосон хилийг олон улсын хэмжээнд баталгаажуулах, дэлхийн хамтын нийгэмлэгээр хамгаалуулах зорилгоор олон улсын гэрээ, конвенцид нэгдэж орох;

- Монгол Улсын гадаад бодлогын тэргүүлэх чиглэл нь хил залгаа орших хоёр их гүрэнтэй харилцах сайн хөршийн найрсаг харилцаатай байх;

- Хил залгаа улсуудтай байгуулсан гэрээ, хэлэлцээрийн хүрээнд нэгэнт тогтоосон хилээ хамтран шалгаж, хяналт тавьж түүнийгээ тухай бүр нь гэрээ, протоколоор баталгаажуулж байх;

- Хилийн бүс, зурвасыг эзэмшилтэй болгох, хот суурин, үйлдвэр, сүм дуган зэрэг суурин газрууд байгуулах асуудлыг улс орны бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын хүрээнд шийдвэрлэх;

- Хил орчмын газар нутгийн уламжлалт монгол нэр, түүх соёлын дурсгалт зүйлсийг хэвээр хадгалах;

- Хил орчмын нутаг дэвсгэрт оршин суугчдад аливаа хөнгөлөлт үзүүлэх асуудлыг хууль тогтоомжийн хүрээнд шийдвэрлэх замаар хязгаар нутгийн эзэмшлийг сайжруулах;

Хилийн халдашгүй дархан байдлыг хангах талаар:

- Улсын хил дээр зэвсэгт халдлага, түрэмгийлэл үүсэхээс урьдчилан сэргийлж хилийн асуудлаар үүссэн аливаа зөрчил, будлианыг энхийн аргаар шийдвэрлэж, сөргөлдөөнт байдал үүсгэхгүй байх;

- Хилийн дэглэм, хилийн асуудлыг зохицуулж байх талаар хил залгаа улсуудтай байгуулсан олон улсын гэрээ, хэлэлцээрийг хүндэтгэн сахиж, хүлээсэн үүргээ бүрэн биелүүлэх;

- Хил дамнасан гэмт хэрэгтэй тэмцэх, байгалийн гамшиг, хүн малын гоц халдварт өвчин тархахаас урьдчилан сэргийлэх, хил орчмын нутаг дэвсгэрт хүмүүнлэгийн болон экологийн асуудлыг шийдвэрлэх чиглэлээр хил залгаа болон бусад орнуудтай хамтран ажиллах;

- Эрх тэгш, харилцан ашигтай хамтын ажиллагааны зарчимд тулгуурлан, дэд бүтэц, барилга байгууламж бүхий хилийн хяналт, шалгалт явуулах нөхцлийг хангасан хилийн боомтуудыг ажиллуулах замаар Монгол Улсын үндэсний эрх ашигт үл харшлах аж ахуйн нэгж, байгууллага, иргэдийн хилийн харилцааг чөлөөтэй байлгах;

- Хилийн асуудлаар хил залгаа улсуудын холбогдох байгууллагуудтай холбоо харилцааг хөгжүүлж, тэдэнтэй нягт хамтран ажиллах;

- Улсын агаарын хилийн хяналтыг боловсронгуй болгоход чиглэсэн дэвшилтэт техник, хэрэгслийг нэвтрүүлэх;

- Хилийн зурваст байгаа инженерийн байгууламж, зам харгуй, холбоо дохиоллын хэрэгслийг боловсронгуй болгон сайжруулах, шинэ дэвшилтэт техник, технологийг өргөн нэвтрүүлж, шинэчлэлт хийх;

Хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах талаар:

- Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлын эсрэг чиглэсэн үйл ажиллагаанаас урьдчилан сэргийлэх, цаг алдалгүй илрүүлэх, таслан зогсоох, шийдвэрлэх арга хэмжээг цогц байдлаар хэрэгжүүлэх;

- Хил орчмын нутаг дэвсгэр, хилийн боомт газарт эмх замбараагүй байдал үүсэхээс урьдчилан сэргийлэх;

- Хил орчмын нутаг дэвсгэрийн хүн амын суурьшилгүй, эзэмшилт багатай нутгийн стратегийн ач холбогдол бүхий байгалийн нөөц баялгийг төрийн хяналтад байлгах, хамгаалалтад авах замаар түүнийг хууль бусаар ашиглахаас урьдчилан сэргийлэх;

- Иргэдийн эх оронч үзэл, улсын хил, хилийн дэглэм, журмыг хүндэтгэн сахих, эх орноороо бахархах хүмүүжлийг төлөвшүүлэх;

- Улсын хил хамгаалах байгууллагын албан хаагчдыг мэргэшүүлж, ямар ч нөхцөлд улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах чадвар бүхий нэгдмэл бүтэц, зохион байгуулалттай байлгах явдал юм.

Дээрхи үндсэн чиглэлүүд хэрэгжих механизмыг бүрдүүлэх нь чухал ач холбогдолтой. Тухайлбал:

- Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангах үүрэг бүхий байгууллага, албан тушаалтны үйл ажиллагааны зохицуулалт, уялдаа холбоог сайжруулах, боловсронгуй болгох;

- Дэд бүтцийг эрчимтэй хөгжүүлэх замаар хилийн бүс, зурваст иргэд, хилчид тогтвортой суурьших нөхцлийг бүрдүүлэх;

- Эрх зүйн орчныг байнга боловсронгуй болгож, цаг үе, цагийн байдалтай уялдуулан хилийн холбогдолтой хууль, тогтоомж, гэрээ, хэлэлцээрийг шинэчлэн сайжруулж байх;

- Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлогыг хэрэгжүүлэх, түүнийг цаг үеийн шаардлагад нийцүүлэн оновчтой

үндэслэлтэйгээр тодотгох, шинэчлэх зорилгоор суурь судалгаа, эрдэм шинжилгээний ажлыг өргөжүүлэх улмаар хил судлалын салбар шинжлэх ухааныг хөгжүүлж улсын хил, түүний хамгаалалттай холбоотой асуудлуудыг шинжлэх ухааны үндэслэлтэйгээр шийдвэрлэх, эрх зүйн болон тогтолцооны оновчтой байдлыг тодорхойлох, үр ашигтай ажиллах төсөл боловсруулан хэрэгжүүлэх;

- Хилийн боомтод ажиллах хяналтын албадын үйл ажиллагааг нь уялдуулан, нэгдсэн зохицуулалтад оруулах замаар хилийн боомтын үйл ажиллагааг боловсронгуй болгох;

- Хилчдийн гэр бүл ажил, хөдөлмөр эрхлэх, үр хүүхдүүд нь сургуульд суралцах, соёлын болон эмнэлэгийн үйлчилгээнд хамрагдах зэрэг нөхцөл бололцоог буй болгож хилчид тогтвор суурьшилтай ажиллаж, амьдрах нийгмийн баталгааг хангах;

- Монгол Улс зөвхөн хилчдийн хүчээр хилээ хамгаалах боломжгүй тул хил орчмын нутгийн иргэдийг гэрээгээр хил хамгаалалтад оролцуулах, хөхиүлэн дэмжих, урамшуулах, тэнд суурьшин амьдрах эрх зүйн таатай орчин, эдийн засгийн хөнгөлөлт үзүүлэх арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх;

- Иргэдэд эх оронч үзэл, хуулийг хүндэтгэн сахидаг хүмүүжил төлөвшүүлэх;

- Улсын хилийн халдашгүй дархан байдал, хил орчмын нутаг дэвсгэрийн аюулгүй байдлыг хангадаг субъектуудын хоорондын харилцаа, уялдаа холбоо, үйл ажиллагааг зохицуулдаг эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох зэрэг маш өргөн хүрээтэй цогц арга хэмжээнүүдийг авч хэрэгжүүлэх шаардлага урган гарч байна.

Улсын хил, түүний хамгаалалт нь дан ганц хил хамгаалах байгууллагын хүчээр шийдвэрлэгдчих нэг талын арга хэмжээ биш, улс орны аюулгүй байдал, тусгаар тогтнол, нутаг дэвсгэрийн бүрэн бүтэн байдлыг хангахад чиглэсэн өргөн цар хүрээтэй, төрийн болон төрийн бус байгууллагууд, иргэдийн оролцоо шаардагдсан цогц том асуудал бөгөөд зайлшгүй төрийн бодлогоор, төрийн оролцоотойгоор зохицуулагдах шаардлагатай нь дээр дурьдсан арга хэмжээнүүдийн хэмжээ далайцаас харагдаж байна.

Улсын хилийн талаар баримтлах бодлогоо тодорхойлсон хэдий боловч бидний амьдарч буй нийгмийн харилцаанд түүнийг хэрэгжүүлэх эрх зүйн зохицуулалт, үүрэг хүлээсэн олон субъектуудын үйл ажиллагааны уялдаа холбоог хангах механизм шаардлагын хэмжээнд

хүрэхгүй байгаа нь уг бодлогын хэрэгжилтэд тодорхой бэрхшээл учруулж байна.

Цаашид бодлогын хэрэгжилтийг эрчимжүүлэх ажлын хүрээнд:

- Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөрт тусгагдсан “Дархан хил” үндэсний хөтөлбөрийн боловсруулалтад холбогдох яам, агентлаг, эрдэм шинжилгээний байгууллага, төрийн бус байгууллагуудыг идэвхтэй оролцуулах зорилгоор хамтарсан ажлын хэсэг байгуулж ажиллуулах;

- Хил хамгаалалтын чадавхи, боломжийг нэмэгдүүлэх найдвартай байдлыг хангах зорилгоор улсын хил дээр үүрэг гүйцэтгэж байгаа хил хамгаалах үндсэн анги, салбаруудыг орчин үеийн дэвшилтэт техник хэрэгслээр хангах;

- Терроризм, улс дамнасан гэмт үйлдлээс сэргийлэхийн хамт хилийн харилцааг өргөжүүлэх үүднээс хилийн боомтуудыг тохижуулах, хэвийн үйл ажиллагааг нь хангахад орон нутгийн оролцоог нэмэгдүүлэх олон улсын төсөл, хөтөлбөрт хамруулах;

- Байгаль орчныг хамгаалах, хүмүүнлэгийн болон экологийн аюулыг багасгах чиглэлээр хил орчмын нутаг дэвсгэрт олон улсын тусламжтайгаар хэрэгжиж буй төсөл, хөтөлбөрийг хил хамгаалалтын эрх ашигт нийцүүлэн ашиглах зэрэг болно.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

1. Монгол Улсын төрөөс хилийн талаар баримтлах бодлого. УБ, 2002 он
2. Монгол Улсын хилийн тухай хууль. УБ, 1993 он
3. Монгол Улсын Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал. УБ, 1993
4. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2000 оны 149-р зарлигаар батлагдсан “Улсын хил хамгаалалтад иргэдийг оролцуулах журам”. УБ, 2000
5. “Хил хамгаалалтын бодлого, үйл ажиллагаа” эмхэтгэл. УБ, 2004
6. “Хил судлал” сэтгүүл. 2004, №1-2